

თემურ ჯაგოდნიშვილი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო
t.jagodnishvili@gtu.ge
<https://doi.org/10.52340/lac.2024.09.65>

რაფიელ ერისთავი და სულხან-საბა ორბელიანი

საკვანძო სიტყვები: რაფიელ ერისთავი, სულხან-საბა ორბელიანი, ქართული კულტურის ისტორია.

ფართო მკითხველი საზოგადოებისათვის ორი საუკუნის გადასახედიდან რაფიელ ერისთავი ნიჭიერ პოეტად დარჩა, დიდებული ლექსის „სამშობლო ხევსურისას“ ავტორად, რომელმაც შეძლო სამშობლოს სიყვარულის ხელშესახები ხატის შექმნა და თვალისჩინთან შეტოლებით პატრიოტული გრძნობის დიდი მეტაფორის გამოძერწვა. არა და XIX საუკუნეში არ ყოფილა არც ერთი მეტნაკლებად მნიშვნელოვანი საეროვნო წამოწყება, რომლის აქტიური მონაწილე ანდა მოთავე არ ყოფილიყო რაფიელ ერისთავი. ეს განსაკუთრებით XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან გახდა საცნაური.

XIX საუკუნის 70-იანი წლები ქართველი ერის ინტელექტუალური გამოღვიძების ხანა იყო. ამ დროს (1873 წ.) ილია ჭავჭავაძე დაბრუნდა დუშეთიდან თბილისში, თავი დაანება მომრიგებელ მოსამართლეობას და მთლიანად ჩაერთო საზოგადოებრივ საქმიანობაში. რაფ. ერისთავმა კი 1872 წელს დაამთავრა სახელმწიფო სამსახური ზუგდიდსა და ქუთაისში და დაბრუნდა თბილისში, დადგა ილიას გვერდში. უკვე 1873 წელს ილიასთან ერთად გამოსცა ხალხური ლექსების კრებული და ეროვნული სულიერი კულტურის მსახურების მაგალითი უჩვენა საზოგადოებას. კრებულს ერქვა „გლეხური სიმღერები და ანდაზები შეკრებილი რაფ. ერისთავისა და ილია ჭავჭავაძისაგან“. იმავე წელს ჟურნალ „კრებულში“ „ქართული გამოცანებიც“ გამოაქვეყნა.

რაფიელ ერისთავი ილიას დაუკავშირდა იმის გამო, რომ მასში ხედავდა ერის საიმედო გულშემატკივარს. ამიტომ ლიდერობა მას მიაკუთვნა, თვითონ კი მისი უპირველესი უღლისგამწეობა იდო თავს. რაფიელ ერისთავისა და ილიას თანადგომას უნდა გაემთლიანებინა სხვადასხვა თაობის ქართველ მოღვაწეთა ეროვნული ძალისხმევა და გაემლიერებინა შედეგიანობა (ჯაგოდნიშვილი, 1986:41). მათ ეს დიდი ამოცანა წარმატებით განახორციელეს.

რაფიელ ერისთავი ამ დროისათვის უკვე აღიარებული მოღვაწე იყო, პუბლიცისტი, ეთნოგრაფი, ფოლკლორისტი, რუსული სამეცნიერო წრეებისათვის ავტორიტეტული მკვლევარი, ავტორი არაერთი გახმაურებული მეცნიერული ნარკვევისა თუ გამოკვლევისა. ფრანგ ქართველოლოგ და ორიენტალისტი მარი ბროსესთან სიახლოვით და ერთობლივი

მუშაობით მას ღრმად ჰქონდა გაცნობიერებული ეროვნული სულიერი თუ მატერიალური კულტურის როლი ეროვნული იდენტობის დაცვასა და შენარჩუნებაში. ამიტომაც ევროპული ორიენტალისტიკის მეცნიერული ინტერესების უნისონში გაშალა თავისი ეთნოგრაფიული, ფოლკლორისტული, ლექსიკოლოგიურ-ლექსიკოგრაფიული კვლევები. ს.ს. ორბელიანის შემოქმედებასაც მარი ბროსეს მიხედვით იცნობდა, რომელმაც სულხან-საბას წერილები ჯერ კიდევ 1832-1834 წლებში გამოაქვეყნა. ამასთან, რაფიელ ერისთავს სხვა წყაროც ჰქონდა. ეს იყო ჟურნალი „ცისკარი“, სადაც 1852 წლის პირველ ოთხ ნომერში დაიბეჭდა სულხან-საბას „მოგზაურობა“. იმ დროისათვის ცნობილი იყო ასევე სულხან-საბას „სიბრძნე-სიცრუისა“, რომლის ერთ-ერთი გამოცემა განახორციელა პ. უმიკაშვილმა (1871 წ.), ასევე ქართველი მკითხველისათვის ნაკლებად ხელმისაწვდომი პეტერბურგული გამოცემა ალ. ცაგარლისა (Книга „Мудрости и Лжи“, перевод А. Цагарели, 1878 г.).

რაფიელ ერისთავი კარგად იცნობდა პეტერბურგულ გამოცემას, რაც იქიდან ჩანს, რომ სულხან-საბას „ქართული ლექსიკონის“ გამოცემის წინასიტყვაობაში რამდენიმეჯგუფის იმოწმებს კიდევაც. ამასთან. უკვე 1878 წელს რაფიელ ერისთავმა გალექსა სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე-სიცრუისას“ იგავ-არაკები და ცალკე წიგნადაც გამოსცა სათაურით „იგავ-არაკნი ამოკრებილნი „სიბრძნე-სიცრუიდგან და გალექსილნი თ. რაფ. ერისთავის მიერ“.

1881 წელს მან გამოაქვეყნა ი. კრილოვის იგავ-არაკების თარგმანები და ამგვარად შეუერთდა აკ. წერეთლისა და ივ. კერესელიძის დამკვიდრებულ ლიტერატურულ ტრადიციას: იგავის ენით – ნართაულად თქმის სათქმელის მკითხველამდე დაუბრკოლებლად მიტანის მცდელობას. მისმა გალექსილმა იგავ-არაკებმა მკითხველისაკენ უფრო ადვილად გაიკაფა გზა. თუმცა სულხან-საბა ორბელიანის მეცნიერული მემკვიდრეობისადმი ინტერესის გაძლიერების მძლავრი იმპულსი აღმოჩნდა 1880-1885 წლებში ქართული სკოლის გარუსულებისა და ქართული ენის წინააღმდეგ გაშლილი კამპანია. ქართულ ენას უძლურებას სწამებდნენ – შეუძლებელია მათემატიკის, ფიზიკის, ბიოლოგიის... სწავლება ქართული ტერმინოლოგიის უქონლობის გამო. ცნობილია, რომ ამგვარივე არგუმენტები ჰქონდათ მომარჯვებული მოგვიანებითაც ქართული უნივერსიტეტის დაარსების მოწინააღმდეგეებსაც, უკვე XX საუკუნის ათ-ოციან წლებში.

რაფიელ ერისთავმა ხმა აღიმადლა ქართული ენის დასაცავად და გაზეთ „დროებაში“ (N2012, 1880) დაბეჭდა წერილი: „**რამდენად მართალია, რომ ქართულს ენას სიღარიბე შესწამეს**“.

ამ სიმართლის ძიებამ განსაზღვრა და გამართა მაგისტრალურად რაფიელ ერისთავის ლექსიკოლოგიურ-ლექსიკოგრაფიული კვლევები და ამანვე მიიყვანა იგი სულხან-საბა ორბელიანის „ქართულ ლექსიკონთან“, როგორც ქართული ენის თეზაურუსთან, ქართული ენის სამყაროულ სურათ-ხატთან, როგორც ქართული ენის ლექსიკის სათავეების შემცველ უპირველეს და უმთავრეს საგანძურთან. ეს ლექსიკონი ხელნაწერებად იყო გავრცელებული ქართველ საზოგადოებაში, გამოქვეყნებული – დაბეჭდილი არ ყოფილა. რაფიელ ერისთავმა მოიძია ეს ხელნაწერები, შეაჯერა ერთმანეთთან, „შეუთანასწორა“, შეავსო და მოამზადა გამოსაცემად, ვრცელი წინასიტყვაობაც დაურთო. ცნობას ამის თაობაზე რაფიელ ერისთავი გვაწვდის ამ ლექსიკონის გამოცემის წინასიტყვაობაში:

„დღევანდლამდის სულხან ორბელიანის ლექსიკონი არ ყოფილა არსად დაბეჭდილი და ხელნაწერები კი ზოგიერთ ოჯახებში მოიპოვება. მე შევკრიბე რამოდენიმე ლექსიკონები საბა-სულხან ორბელიანისა, შეუთანასწორე ერთმანეთს და ამ რიგათ შევავსე“ (ორბელიანი, 1884:15).

რაფიელ ერისთავის, როგორც რედაქტორ-გამომცემლის, თვალთახედვით ს. ს. ორბელიანის ლექსიკონი განმარტებითი ფუნქციის მქონე იყო და მისი რედაქტორული

სამუშაოებიც ამ მიმართულებით განხორციელდა. კერძოდ, შიგადაშიგ, ის ადგილები, სადაც ქართულ სიტყვებს სხვა ენოვანი (სომხური, თათრული) შესიტყვობები ჰქონდა მიწერილი სულხან-საბასაგან, რაფიელ ერისთავმა ამოიღო. ისინი „აღარ შემოვიტანეო დასაბეჭდათ, რადგან ამ ლექსიკონის დანიშნულება არის ახსნა-განმარტება ქართულისავე გაუგებარის სიტყვებისა და იმისთვის კი არ გაუწევია შრომა საბა-სულხან ორბელიანს, რომ ჰქონოდა აზრათ თარგმნა ქართულის სიტყვისა სხვა ენაზედაც“ (იქვე, 15). ე. ი. სულხან-საბას არ ჰქონია მიზნად დასახული ორენოვანი - ქართულ-სომხური ან ქართულ-თათრული ლექსიკონის შედგენაო. ამ დასკვნამდე რაფ. ერისთავი ს. ს. ორბელიანის ცნობამ მიიყვანა, რომელიც ლექსიკონის ხელწერის შესავალ წერილში ჰქონდა დაფიქსირებული, კერძოდ, მითითებამ იმაზე, რომ „მე სხვა ენა არ ვიცოდი, ქართულის მეტიო“. ამავე აზრის არგუმენტად მას მიაჩნდა ს.ს. ორბელიანის მიერ ლექსიკონის ხელნაწერში ასო „ჟ“ ნაწილის (მონაკვეთის) დასაწყისზე მიწერილი ცნობა იმის შესახებ, რომ ბერძნული სიტყვები ერთი მღვდელ-მონაზონის მითითებით შევასწორე, რომელიც ბერძნული ენის ცოდნას ჩემობდა და არ კი სცოდნიაო (იქვე, 15). ყველაფრის მიუხედავად, ლექსიკონის ლინგვისტიკური დონე (გამართულობა) რაფ. ერისთავისათვის სულხან-საბა ორბელიანის უცხო ენობრივი კომპეტენტურობის მაჩვენებელი იყო: ბერძნული, სომხური, თათრული, სპარსული, იტალიური და ლათინური ენების გარკვეული ცოდნის კვალს შეიცავდა. ამ ენების ცოდნის წყარო სულხან-საბას ცხოვრება-მოღვაწეობა იყო, ურთიერთობა ამ ენების მატარებელ ადამიანებთან თბილისსა თუ მათს ქვეყნებში.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონის ხელნაწერების შეჯერებით რაფიელ ერისთავმა თავი მოუყარა ჩვიდმეტი ათას ოთხას თორმეტ (17412) სიტყვას თავთავისი ახსნა-განმარტებებით და ოთხასამდე განუმარტავად დატოვებულ სიტყვას. რაფიელ ერისთავისათვის სწორედ ეს კოლოსალური შრომა იყო განსაცვიფრებელი და კიდევ ის, რომ სულხან-საბამ თავის ერს „არ დაუკარგა და აღუდგინა დედა ენა“. ამით დაიდგა უკვდავების გვირგვინი, „დაუვიწყარი არის და უნდა იყოს კიდევ ქართველებისაგანო“ (იქვე, 16). თავად რაფიელ ერისთავმა კი ამ დიდი მოღვაწის არდავიწყებისათვის ის მოიმოქმედა, რომ მისი ნაღვაწი ერს დაუბრუნა უაღრესად საჭირო დროს და, ფაქტობრივ, თავიდან გააცნო ქართველ საზოგადოებას სულხან-საბა ორბელიანი. ამ მიზნით „ქართული ლექსიკონის“ წინასიტყვაობაში სულხან-საბას ბიოგრაფიული ნარკვევი და მისი ნაღვაწის მიმოხილვა გააცნო. ეს ბიოგრაფიული ნარკვევი რაფ. ერისთავმა სხვადასხვა წყაროების კრიტიკული ანალიზის და კონცეპტუალური კვლევის საფუძველზე დაამუშავა. ამით მან სულხან-საბა და მისი ნაღვაწი გააცნო საზოგადოებას. ამის თაობაზე რაფიელ ერისთავი ქართული ლექსიკონის წინასიტყვაობაში წერდა:

„სულხან ორბელიანს არა ნაკლები ღვაწლი დაუდვია, როგორც ქართულის ლიტერატურის გასამდიდრებლად, ისე მეფის ვახტანგ VI-ის და საქართველოს სამსახურისთვის. მაშ უადგილო არ იქნება, რომ გავაცნოთ საზოგადოებას მისი პირადობა და ვინაობა და ამიტომაც მოვიყვანოთ, აქ, მასალები, რამოდენიც დღეს გვეშოვება და სულხან ორბელიანს შეეხებია“.

„ქართული ლექსიკონი“ რაფიელ ერისთავმა 1884 წელს გამოსცა ეპისკოპოს ალექსანდრეს საფასით, რისთვისაც მადლობას უხდის წინასიტყვაობაში. ამავე წინასიტყვაობით ირკვევა, რომ ლექსიკონის გამოცემა სამ წელს გაჭიმულა. წინასიტყვაობა რაფიელ ერისთავის მიერ 1881 წლის 15 ოქტომბრით არის დათარიღებული, გამოცემის წლად კი 1884 წელია დაფიქსირებული.

სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი, როგორც ითქვა, რაფიელ ერისთავისათვის ყველაზე უტყუარი დოკუმენტი იყო ქართული ენის ლექსიკონის სიმდიდრის, კომუნიკაციის უნარის, განსაკუთრებით განათლებისა და მეცნიერების სფეროებში გამოყენების შესაძლებლობების წარმოჩენისა. ამ მიზნის შესაბამისად ააგო რაფ. ერისთავმა წინასიტყვაობის ტექსტი. იგი მთლიანად მიმართული იყო ქართული ენის მტრებისა და სკეპტიკოსების წინააღმდეგ. ამ მიზანს, უპირველესად, ემსახურებოდა რაფიელ ერისთავის მოკლე ისტორიული ექსკურსი ქართული ენის, ქართული წერა-კითხვის სახელმწიფოებრივ დონეზე დაკანონებული ფუნქციონირების თაობაზე – მეფე ფარნავაზიდან დაწყებული ქრისტიანობის შემოღებამდე და შემდეგ ეპოქებში. რაფ. ერისთავს ღრმად სწამდა, რომ ქრისტეს აქეთ საუკუნეებშიც „ქართული ენა საკმაოდ მდიდარი იქნებოდა“, როცა „საჭირო შეიქმნა საღმრთო წერილების თარგმნა“. „ლიტერატურაც ფეხს აიდგამდა და ქართული ენაც უმეტესად შეიმუშავებოდა ამ მიზეზით და იმ დამოკიდებულობით, რომელიც იმ ხანებში ჰქონდათ ქართველებს სხვადასხვა განათლებულს და დაწინაურებულს სახელმწიფოებთან“.

რაფიელ ერისთავს ღრმად სწამდა, რომ ქართველებს აუცილებლად ექნებოდათ ლექსიკონი, „მაგრამ დაფურცლილა და დაკარგულა სხვადასხვა დროებში“ (ორბელიანი, 1884:1). ამაში მას არწმუნებდა სულხან-საბას ცნობა იმის თაობაზე, რომ „ქართულთა ენათა ლექსიკონი“ მის დროს „არღარა იპოვებოდა, რათა ჟამთა ვითარებითა უჩინო ქმნილიყო, რომელსა მეხუთე ვახტანგ მეფემან ქართულად „სიტყვის კონა“ უწოდა“.

სწორედ ამ დანაკარგის შევსების მცდელობად მოიაზრებოდა სულხან-საბას მიერ ქართული ლექსიკონის შედგენის იდეა, რაც მეფე გიორგიმ დაავალა: „ვინაჲდგანჰპატიოსანი ესე წიგნი დაჰკარგოდათ, ქართული თვისთა ნებათა ზედა გაერყვნათ, ვახტანგ მეფის ბიძამ, მეფემან გიორგიმ მიბრძანა ამის ხელყოფად“ (იქვე, 3). ერთად-ერთი მოღწეული ლექსიკონი კი სულხან-საბა ორბელიანის სიტყვის კონა იყო, თანაც ისეთი, რომელიც „საზოგადოების და ლიტერატურის მოთხოვნების თამამად დააკმაყოფილებდა ამ დროებით“. რაფიელ ერისთავი ღრმად იყო დარწმუნებული, რომ მის თანამედროვე ქართველ საზოგადოებას ხელთ რომ ჰქონოდა სულხან-საბას ლექსიკონი, „მაშინ უცხო ენის სიტყვები აღარ შეამღვრევდა ქართულს ენას, რადგან თვით ამ ენაზედ მოიპოვებიან ჯეროვანნი და უფრო მარჯვე სახელწოდებანი“ (იქვე, 2).

რაფიელ ერისთავმა სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონზე მუშაობის პროცესში ზუსტად ამოიკითხა მისი შემდგენლის ჩანაფიქრი, რაიც ლექსიკონის სტრუქტურაზე აისახა უპირველესად. ეს იყო ლექსიკოლოგიური ღიაობა, დაუსრულებლობა, მისი ლექსიკით შევსების პერსპექტიულობა ნებისმიერ დროს მცოდნე, საქმეში ჩახედული ადამიანებისთვის. რაფ. ერისთავმა, როგორც რედაქტორმა, ლექსიკონის წინასიტყვაობაში ვრცლად დაიმოწმა სულხან-საბა და რედაქტირება, ფაქტობრივ, მისი ჩანაფიქრის მიხედვით ჩაატარა:

„რომელნიცა ვიცოდი დავსწერე და რომელნიცა ღრმანი სიტყვანი არა ვიცოდი, ღრმათა წიგნთა შინა ვიძიე და რომელიმე სხვათა ენათა შევამოწმე დაგამოწვილილით, რომელიცა ვპოე ადვილად თანა მოვაწერე, არამედ მუნვე კიდურთა ზედა, წითლითა, ნიშნათ, იგივე სიტყვები მოვაწერე, ნუ თუ სხვათა წერილთა მისთანათა სიტყვები ეწეროს გამოძიებით იპოვის“.

ამას გარდა, რაფიელ ერისთავმა სულხან-საბას ის სიტყვებიც დაიმოწმა, სადაც იგი აკვალანებდა ლექსიკონის მომხმარებელს თუ როგორ უნდა მოქცეულიყო განუმარტავად დატოვებული ანდა ახალი, უცხო და უცნობი სიტყვების აღმოჩენის შემთხვევაში: მე „გარნა, რაოდენ ძალ-მედვა, ვცადე... რომელნიცა სწორედ სთქვეს, გინა რომელმან დამაჯერა, იგი დავსწერე, რომელნი არ ემოწმენ, არცა მე დავსწერე და თქვენ იგულის-მოდგინეთ, რომელთა მოგეცეს თქვენ სიბრძნე და მეცნიერება თქვენ შეასრულეთ“ (ორბელიანი, 1884:4-5). და

რაფიელ ერისთავმა „შეასრულა“ და გაასრულა ლექსიკონი: სულხან-საბას მიერ განუმარტავად დატოვებულ სიტყვებს ახსნა-განმარტებები ქართულ სასაუბრო ენაში მოუძებნა. ამგვარად ლექსიკონის შევსება შეძლო შეძლებისდაგვარად და არაკეთილმოსურნეებს ქართული ენის ლექსიკური სიმდიდრეც აჩვენა.

რაფიელ ერისთავმა არა მხოლოდ სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონი შეავსო და გამართა, არამედ დამოუკიდებლადაც გაშალა ლექსიკოლოგიურ-ლექსიკოგრაფიული მუშაობა და ამ მიმართულებითაც გასაოცრად ბევრის გაკეთება შეძლო.

რაფიელ ერისთავი აქტიურად თანამშრომლობდა რუსულ სამეცნიერო საზოგადოებებთან, განსაკუთრებით მათს კავკასიის ფილიალებთან, რომელთა უმეტესობა თბილისში იყო განლაგებული. იგი კარგად ხედავდა მის თანამედროვე საქართველოში მეცნიერების სავალალო მდგომარეობას და, შესაბამისად, ქართული მეცნიერული ენის სისუსტეს. ამის გამო მან იმთავითვე წამოიწყო ლექსიკოლოგიურ-ლექსიკოგრაფიული მუშაობა და ცალკეული მეცნიერული დარგებისათვის განმარტებითი და ტერმინოლოგიური ლექსიკონების შედგენა და გამოცემა. ასე, მაგალითად, 1873 წელს გამოსცა სამენოვანი „შემოკლებული ლათინურ-რუსულ-ქართული მცენარეთა ლექსიკონი“, რომელიც შეიცავდა ათასზე მეტი ლექსიკური ერთეულის განმარტებას.

ამ ლექსიკონის გამოქვეყნებას აღფრთოვანებით შეხვდა გაზეთი „გუთნის დედა“. 1873 წლის მეზვიდმეტე ნომერში გამოქვეყნებულ რეცენზიაში გაზეთი წერდა: „...ასეთ შრომას ერიდებიან ე. წ. ცრუ ლიტერატორები... მადლობა ღმერთს, რომ თითოთოროლა კაცი კიდევ მოიპოვება, რომელნიც ადგანან უანგარო სასარგებლო შრომას და უყვირლათ, უქაქანოთ აკეთებენ საქვეყნო საქმეს“ („გუთნის დედა“, 1873:8).

1880 წელს რაფიელ ერისთავმა „ივერიაში“ (N144) გამოაქვეყნა განცხადება და გეგმა „დიდი რუსულ-ქართული ლექსიკონისა“, რომლისთვისაც მასალებს ინტენსიურად აგროვებდა. შეადგინა და გამოსცა „ქართული ენის გრამატიკა ყრმათათვის“, კითხულობდა საჯარო ლექციებს ქართული ენის წარმომავლობის, მისი ბუნების შესახებ.

1884 წელს რაფიელ ერისთავმა გამოსცა „მოკლე ქართულ-რუსულ-ლათინური მცენარეთა, ცხოველთა და ლითონთა სამეფოებიტგან“.

უფრო ადრე, 1857-1867 წლებში, ზუგდიდის მაზრის უფროსად მსახურების დროს, დიდძალი მასალა დააგროვა მეგრულ-სვანური შედარებითი ლექსიკონის შესაქმნელად (ჯაგოდნიშვილი, 1986:33).

რაფიელ ერისთავის არქივი, რომელიც ვ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრშია დაცული, გასაოცრად მრავალფეროვან ლექსიკოლოგიურ მასალას შეიცავს. ირკვევა, რომ ქუთაისსა და ზუგდიდში მოღვაწეობის წლებში რაფიელ ერისთავი აგროვებდა მასალას დიალექტოლოგიური და დიალექტების შედარებითი ლექსიკონებისათვის. ეს მასალები გარკვეულ სისტემაში არის მოყვანილი და სალექსიკონო ფორმაშიც არის ჩასმული. ლექსიკა დალაგებულია დარგობრივ-თემატიკური პრინციპით, კერძოდ, მასალები:

- ქართულ-იმერული დიალექტების შედარებითი ლექსიკონისათვის;
- მეგრულ-სვანური ლექსიკონისათვის;
- იმერულ-ქართულ-რუსული ლექსიკონისათვის;
- გეოგრაფიულ სახელთა ეტიმოლოგიური ლექსიკონისათვის;
- მედიცინისა და მეტროლოგიის ტერმინოლოგიური ლექსიკონისათვის;
- სამჭედლო და სადურგლო საქმის ლექსიკონისათვის;
- თანამდებობათა აღმნიშვნელი განმარტებითი ლექსიკონისათვის;

სამხედრო, საზღვაო, ასტრონომიული, ფიზიკის, ქიმიის, მეტროლოგიის ქართულ-
რუსული ტერმინოლოგიური ლექსიკონებისათვის;
რუსულ-ქართული ანტონიმების ლექსიკონისათვის;
საკუთარ სახელთა განმარტებითი ლექსიკონისათვის;
თვეებისა და ზოდიაქოებისათვის სახელების განმარტებითი ლექსიკონისათვის.

ასე რომ, სულხან-საბა ორბელიანის „ქართული ლექსიკონით“ დაინტერესება არ
ყოფილა რაფიელ ერისთავისათვის მომენტური, ოდენ პრაქტიკული საჭიროებით
გამოწვეული ფაქტი. მისი მოღვაწეობა, ნაღვაწი, პირადი არქივი ლექსიკოლოგიისადმი
ინტერესის სისტემურობას და ქართველი საზოგადოების საჭიროების პრიზმაში
გაცნობიერების ფაქტს ცხადყოფს. შეიძლება ითქვას, რომ რაფიელ ერისთავი ამ შემთხვევაში
ევროპული ორიენტალისტიკის მეცნიერულ ტრადიციათა სიმაღლიდან უდგებოდა
ლექსიკოლოგია-ლექსიკოგრაფიულ კვლევების მნიშვნელობას და შედეგიანობას ქართული
საზოგადოებრივი აზრისა თუ ზოგადად კულტურისათვის. მარი ბროსესთან სიახლოვემ, მის
ქართველოლოგიურ ძიებებში ჩართულობამ რაფიელ ერისთავს კარგად დაანახა ქართველი
ხალხის სასიცოცხლო ინტერესების შინაარსიც და ასპარეზიც, გეზიც და მიმართულებაც... და
მან თავისი სიცოცხლე ამ დიად საქმეს შესწირა.

ამავე მიზნით გაუცოცხლა მან ქართველ საზოგადოებას სულხან-საბა ორბელიანი,
გამოსცა მისი „ქართული ლექსიკონი“, გალექსა მისი იგავები, ცოცხალ ყოფაში გასაოცრად
მრავალფეროვანი და უხვი ლექსიკური მასალა აღწუსხა და სათავე დაუდო ჩვენში
დარგობრივი განმარტებითი და ტერმინოლოგიური ორ და სამეწიფიანი ლექსიკონების
გამოცემის ტრადიციას.

ლიტერატურა:

ერისთავი რ. (1878): „იგავ-არაკნი გამოკრებულნი „სიბრძნე-სიცრუიდგან“ და
გალექსილნი თ. რაფ.

ერისთავის მიერ“. გამოცემული გრ. ჩარკვიანისაგან. თფილისი.

(1873): „ლათინურ-რუსულ-ქართული ბოტანიკური ლექსიკონი, თ. რაფიელ
ერისთავისაგან შემდგარი“ /„გუთნის დედა“. N17.

ორბელიანი ს. ს. (1871): „სიბრძნე-სიცრუე“. გამოცემა პ. უმიკაშვილისა.

ორბელიანი ს.ს. (1884): „ქართული ლექსიკონი“. ტფილისი.

ჯაგოდნიშვილი თ. (1979): „რაფიელ ერისთავი და ხალხური შემოქმედება“.
„მეცნიერება“. თბილისი.

ჯაგოდნიშვილი თ. (1986): „რაფიელ ერისთავი“. „ნაკადული“. თბილისი.

Rafiel Eristavi and Sul Khan-Saba Orbeliani

Abstract

Rafiel Eristavi is a great name in the history of Georgian culture. He left his mark on 19th century Georgian public opinion, poetry, writing, dramaturgy, journalism, folkloristics, ethnography, lexicology-lexicography... He is a devoted servant of the national ideals of the Georgian people;

He surprised his contemporaries with his incredible multifaceted work and gained unprecedented respect and love during his lifetime.

On the 70th anniversary of his birth (for the first time in the history of Georgian culture), the Georgian nation celebrated the jubilee of his writing and public work. This fact was equated to a secular holiday and thus started the tradition of paying anniversaries for national figures in Georgia. It happened on October 22, 1895. Ekvtime Kheladze collected the jubilee materials and published them as a separate book. This is how the Georgian nation immortalized the merits of its famous figure.

We are already 200 years away from this glorious date. Unfortunately, time has forgotten many aspects of Rafiel Eristavi's character and has given him a place in the annals of history

Key words: Rafiel Eristavi, Sul Khan-Saba Orbeliani, the history of Georgian culture.